

РОЛЬ ОСВІТЯН В ОРГАНІЗАЦІЇ ТУРИСТИЧНИХ МАНДРІВОК:
ІСТОРИЧНИЙ ДОСВІД І СУЧАСНІСТЬTHE ROLE OF EDUCATORS IN THE ORGANIZATION OF TOURIST TRIPS:
HISTORICAL EXPERIENCE AND THE PRESENT

Мета статті полягає у аналізі історичного досвіду та сучасної ролі освітян в організації туристичних мандрівок. З'ясовано, що в історичному плані туризм розвивався як об'єктивне соціальне явище, що задовольняло потреби людини у вихованні, пізнанні, спілкуванні, відпочинку. Зауважено на проблемі, яка полягає в тому, що спеціалісти для туристичного супроводу вузькоспеціалізовані. Вони не завжди можуть задовольнити усі вимоги, на які сподіваються педагоги під час подорожей. Спортсмени витривалі, швидкі та вправні – але слабо знаються на історії, архітектурі, культурі, етносі, релігієзнавстві, а екскурсоводи які в переважній більшості працюють у містах або на обслуговуванні туристичних об'єктів (музеї, замки, парки тощо) – не обов'язково знаються на забезпеченні безпеки туристів в горах, подоланні перешкод, орієнтуванні на місцевості, акліматизації. При організації і проведенні туристичних виїздів для учнів шкіл та ліцеїв необхідно щоб організатор/керівник групи мав усі ці знання та навички. Виокремлена суперечність між соціальним замовленням суспільства на вчителя, спроможного професійно і компетентно організувати туристичні мандрівки, і недостатньою увагою до такої підготовки у вищих педагогічних закладах освіти. Припущено, що розв'язання цієї суперечності потребує наукового переосмислення історичного досвіду та оновлення підходів до професійно-туристичної підготовки майбутніх учителів. Виявлено, що науковці застосовують педагогічні підходи в туризмі, обґрунтовують педагогіку туризму, розробляють стандарти туристської підготовки у педагогічному закладі освіти, програми вибіркових навчальних дисципліни та практичних занять. Відмічено, що на сучасному етапі отримали поширення така проблема, як готовність педагогів до туристичного супроводу мандрівок. Зроблено висновок, що компетентність з туристичного супроводу – невід'ємна складова професійної підготовки майбутніх педагогів.

Ключові слова: туристична компетентність, історичний досвід, туристичні ман-

дрівки, педагогіка туризму, готовність педагогів до туристичного супроводу мандрівок.

The purpose of the article is to analyze the historical experience and the modern role of educators in the organization of tourist trips. It has been found that historically, tourism developed as an objective social phenomenon that satisfied human needs for education, knowledge, communication, and recreation. A problem was noted, which consists in the fact that specialists for tourist support are highly specialized. They cannot always meet all the requirements that teachers hope for during trips. Athletes are hardy, fast and skillful – but they know little about history, architecture, culture, ethnicity, religious studies, and tour guides, who mostly work in cities or in the service of tourist facilities (museums, castles, parks, etc.) – not necessarily they are known for ensuring the safety of tourists in the mountains, overcoming obstacles, orientation on the terrain, acclimatization. When organizing and conducting tourist trips for students of schools and lyceums, it is necessary for the organizer/group leader to have all these knowledge and skills. The contradiction between the social order of society for a teacher capable of professionally and competently organizing tourist trips, and insufficient attention to such training in higher educational institutions is highlighted. It is assumed that the resolution of this contradiction requires a scientific rethinking of historical experience and renewal of approaches to the professional and touristic training of future teachers. It was found that scientists apply pedagogical approaches in tourism, substantiate the pedagogy of tourism, develop standards of tourist training in a pedagogical educational institution, programs of selective educational disciplines and practical classes. It was noted that at the current stage such a problem as the readiness of teachers to accompany tourist trips has become widespread. It was concluded that competence in tourist support is an integral component of the professional training of future teachers.

Key words: tourist competence, historical experience, tourist trips, tourism pedagogy, teachers' readiness to accompany tourist trips.

УДК 374.1

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/71.1.21>

Горбачо І.І.,

аспірант кафедри технологічної освіти
Українського державного університету
імені Михайла Драгоманова

Постановка проблеми у загальному вигляді.

В наш час, дедалі популярнішим серед молоді, стає активний відпочинок (піші мандрівки, сплави на катамаранах, подорожі на велосипедах). Обслуговуванням таких груп (екскурсійним супроводом) займаються відповідні фахівці, а нерідко ці функції беруть на себе педагоги, які організують такі подорожі учнів. Проблема полягає в тому, що спеціалісти для туристичного супроводу вузькоспеціалізовані. Вони не завжди можуть задовольнити усі вимоги, на які сподіваються педагоги під час подорожей. Спортсмени витривалі, швидкі та вправні – але слабо знаються на історії, архітектурі, культурі,

етносі, релігієзнавстві, а екскурсоводи які в переважній більшості працюють у містах або на обслуговуванні туристичних об'єктів (музеї, замки, парки тощо) – не обов'язково знаються на забезпеченні безпеки туристів в горах, подоланні перешкод, орієнтуванні на місцевості, акліматизації. При організації і проведенні туристичних виїздів для учнів шкіл та ліцеїв необхідно щоб організатор/керівник групи мав усі ці знання та навички. Час кидає серйозні виклики і на перший план виходить відповідь на питання «Як підготувати таких педагогів?».

Виникає суперечність між соціальним замовленням суспільства на вчителя, спроможного

професійно і компетентно організувати туристичні мандрівки, і недостатньою увагою до такої підготовки у вищих педагогічних закладах освіти. Розв'язання цієї суперечності потребує наукового переосмислення історичного досвіду та оновлення підходів до професійно-туристичної підготовки майбутніх учителів.

Деякі питання історичного і сучасного досвіду участі освітян в організації туристичних мандрівок відображені в роботах О. Дишко (підготовка майбутніх фахівців фізичної культури до використання засобів туризму) [2], Л. Дудорової (формування готовності майбутніх учителів до організації шкільного туризму) [3], А. Конюха (професійна підготовка майбутніх фахівців із спортивно-оздоровчого туризму) [4], В. Обозного (краєзнавча підготовка менеджерів туризму в умовах педагогічного університету) [5], П. Олійника (історичні аспекти сучасних педагогічних технологій та їх місце в підготовці фахівців для сфери туризму) [6], М. Барни (роль та значення індустрії туризму й гостинності у розвитку територій, громад, держави) [8], В. Федорченко (теоретичні та методичні засади підготовки фахівців для сфери туризму) [10] та ін.

Мета статті полягає у аналізі історичного досвіду та сучасної ролі освітян в організації туристичних мандрівок.

Виклад основного матеріалу. В історичному плані туризм розвивався як об'єктивне соціальне явище, що задовольняло потреби людини у вихованні, пізнанні, спілкуванні, відпочинку. Туризм, як особливий вид діяльності в умовах подорожей у вільний від роботи час для задоволення потреб людини у фізичному й етичному вихованні, пізнанні навколишнього середовища, спілкуванні, відпочинку з використанням засобів туризму, в досягненні туристських цілей: оздоровчих, спортивних, культурно-пізнавальних, краєзнавчо-дослідницьких, професійно-ділових тощо. Зародження українського мандрівництва в Галичині припадає на першу половину XIX ст. І пов'язане в першу чергу з етнографічними «прогулками» і експедиціями членів «Руської трійці», які першими порушили питання про організацію народознавчих мандрівок і самі багато мандрували територією Східної Галичини, Північної Буковини та Закарпаття [1].

Першу мандрівку Я. Головацький здійснив влітку 1832 р., «несучи у народ зерна просвіти», та збираючи фольклор [1, с. 54].

Багато подорожував І. Вагилевич, використовуючи кожну нагоду для дослідження життя і культури краян.

До краєзнавчих дослідників Галичини слід віднести отця І. Гавришкевича, який у студентські роки (1848–1851) разом з товаришами на возах здійснили багатоденні мандрівки. Цінність цих мандрівок полягає в тому, що І. Гавришкевич «відкрив» вісім вершин, що потім увійшли до каталогу

«Висоти Східної Галичини і Буковини» 1863 року. Отже, І. Гавришкевича слід вважати піонером на ниві картографії.

Пристрасним мандрівником виступає О. Лартицький. Про мандрівки О. Лартицького свідчать публікації на туристичній краєзнавчій тематиці (1860-ті роки). Крім того, він розробив ряд туристичних маршрутів по Галичині і звернувся до краян, щоб вони розробляли та прокладали нові туристичні маршрути, як це робиться в країнах Європи.

У 1883 р. І. Франко організував перший український краєзнавчо-туристичний гурток «Кружок для устроювання вандрівок по ріднім краю» і здійснив з групою студентів мандрівку Дрогобич – Урич – В. Синьовидне – Бубнище – Калуш – Коломия – Дора – Говерла – Шпиці – Піп Іван – Жаб'є – Кути. Потім було ще шість подібних мандрівок. Їх результати публікувались і ставали джерелом інформації для майбутніх поколінь українських туристів.

Багато мандрували по Гуцульщині секретар етнографічної комісії Наукового товариства Шевченка В. Гнатюк та історик професор В. Шухевич.

Діяльність галицьких просвітителів національного відродження, їх краєзнавчі нариси, а особливо п'ятитомник «Гуцульщина» В. Шухевича мали велике значення для розвитку туризму та краєзнавства.

На початку XX ст. українське мандрівництво набуває організованого характеру. У 1901 році при спортивному товаристві «Сокіл» у Львові засновано мандрівничу секцію. У 1906 році учні Академічної гімназії у Львові під керівництвом вчителя фізкультури Івана Боберського засновують гурток мандрівництва і лещатарства.

Під впливом «Просвіти» інші українські школи та гімназії теж почали проводити прогулянки, мандрівки та екскурсії по рідному краю. Так, у 1910 р. учні Коломийської гімназії мандрують з «Коломиї через Молодятин, Ослави, Яремче, Микуличин і Ворохту, аж ген на Говерлю».

В тому ж 1910 р. у Станіславі створено українське краєзнавчо-туристичне Товариство «Чорногора». Завданням товариства згідно Статуту було:

- пізнання краю, гір Галичини, Буковини, Альп і Татр;
- агітація і пропаганда туризму;
- співпраця з НТШ, Польським Татранським Товариством, обмін досвідом і зібраними матеріалами;
- надання методичної та практичної допомоги під час проведення мандрівок.

Проіснувавши до Першої світової війни товариство здійснило численні конференції, екскурсії, мандрівки, а для любителів подорожувати видало друком багато туристично-краєзнавчих статей.

У 1911–1912 рр. за допомогою І. Боберського та з ініціативи д-ра О. Тисовського, П. Франка

і І. Чмоли створено товариство «Пласт». Діяльність товариства була спрямована на патріотичне виховання молоді шляхом проведення туристичних мандрівок і «пластових таборів»

Світова війна перервала процес народження мандрівництва. У 1920-х рр. на теренах Східної Галичини туристично-краєзнавчий рух відроджується та набирає більш організованих форм. В цей час велике поширення в краю знайшли не тільки освітні організації, які займалися туристично-краєзнавчою діяльністю, але й гімнастично-пожежні товариства «Сокіл» і «Січ». Крім того, тисячі юнаків та юнок були у «Лузі», «Орлах», КАУМІ (Католицька акція української молоді), а найбільше у «Пласті», де велика увага приділялася туристично-краєзнавчій роботі.

Митрополит А. Шептицький подарував «Пласту» велику площу на горі Сокіл біля Підлютого, де було збудовано постійний табір, через який пройшли тисячі молоді. У розпорядок дня пластунів входили одноденні походи на вершини гір Грофа, Сивуля, Висока та ін. Широко практикувались багатоденні походи Горганами. На жаль, швидкий і масштабний розвиток пластового руху викликав занепокоєння польських властей і у 1930 році діяльність (легальну) «Пласту» було заборонено.

У піднесенні туристично-краєзнавчого руху брали активну участь кращі представники української інтелігенції. Так, восени 1921 р. у Львові професор І. Крип'якевич заснував «Кружок любителів Львова». Саме з його ініціативи організовувалися перші мандрівки по Львову та околицях, що мали переважно історико-науковий та етнографічний характер.

У 1922 р. відновило свою діяльність туристичне товариство «Чорногора» у Станіславі та утворилися його філії в Коломиї та Косові. Головою товариства «Чорногора» став лікар Я. Грушкевич.

Оновлене товариство «Чорногора» мало мету: 1) вивчення і дослідження Карпат; 2) збирання і розповсюдження відомостей про історичні та природно-ландшафтні місця краю; 3) вивчення та охорона пам'яток історії, культури та природи; 4) збирання та зберігання предметів старовини, зразків народного мистецтва та промислів.

Для досягнення мети товариство влаштовувало збори, конференції, забави, спільні туристичні мандрівки, теоретичні і практичні заняття з молоддю, утримувало фахову бібліотеку із спеціальною краєзнавчою літературою, картами, схемами, науковими статтями і описами туристичних маршрутів, здійснювало видавничу діяльність.

У 1924 р. у Львові засновано дві українські туристичні організації: Карпатський Лещатарський Клуб (КЛК) і товариство «Плай» (першим головою товариства став В. Старосольський). Якщо КЛК за головну мету ставив організацію зимових

спортивних походів на лижах і проведення змагань, то «Плай» – мандрівництво і краєзнавство.

Згодом повстали філії товариства у Перемишлі і Стрию, а у 1932 р. у Тернополі та Самборі. Товариство «Плай» розробило плани туристично-краєзнавчої роботи та завдання, які визначали проведення мандрівок та пропаганду туризму. У 1925 р. почав виходити часопис «Туристика і краєзнавство» (редактор І. Крип'якевич) як додаток до газети «Діло», а з 1937 р. – власний журнал «Наша Батьківщина» (редактор В. Щурат), в якому друкувались статті, схеми туристичних маршрутів та описи мандрівок.

У 1930 р. на спільній нараді «Плаю», КЛК, спортклубу «Стріла» і Товариства «Чорногора» львівський «Плай» визнано центральним координуючим органом у справах організації туризму в Галичині.

Завдяки «Плаю» починають виходити перші українські путівники, в тому числі «Історичні проходи по Львові» І. Крип'якевича і «Долиною Опора і Стрия» Євгена Пеленського (1934).

У 1933–35 рр. Товариство «Плай» будує на полонині Плище в Горганах перший український високогірний прихисток (турбазу) і з дозволу митрополита Андрея прокладає низку маркованих маршрутів в лісах греко-католицької митрополії.

У 1925 р. у Тернополі було утворене Подільське туристично-краєзнавче товариство, яке мало свої філії а інших містах. Завдання цього товариства була пропаганда туристично-краєзнавчої роботи на Тернопільщині. Подільське товариство тримало бази та притулки у Тернополі, Чорткові, Заліщиках, Тереховлі, Бережанах, Бучачі, Кривчі та в інших містах і селах, де надавалися платні послуги (нічліг, харчування, екскурсії, транспортні послуги та ін.).

Впродовж 1928–1930 рр. цілу низку мандрівок Бойківщиною і Гуцульщиною організовує львівське товариство «Луг».

Всі туристичні товариства давали місцевим краєзнавцям та туристичним гурткам завдання збирати фольклорні, етнографічні описи, малюнки, фотографії і речі старовини та передавати їх до музеїв. Станом на 1937 р. у Галичині було 12 українських музеїв, зокрема Коломийський музей «Гуцульщина», заснований у 1926 р., у музей «Бойківщина» у Самборі – 1927 р., у Станіславський музей – 1928 р. у музей «Яворівщина» в Яворові – 1931 р., у музей «Верховина» в Стрию – 1933 р. та музей «Сокальщина» в Сокалі – 1936 р.

Найбільш поширеними формами туристично-краєзнавчої роботи були прогулянки, екскурсії, мандрівки, експедиції, зльоти, змагання.

Туристично-краєзнавчий рух мав суттєвий вплив на формування особистості, сприяв процесу подальшого утвердження туризму, виникненню нових туристичних секцій та гуртків у молодіжних спортивних товариствах та зростанню кількості їх членів.

Пріоритетними напрямками туристично-краєзнавчої роботи в Галичині були: залучення української молоді до суспільно-корисної роботи; національно-патріотичне виховання; підготовка до національно-визвольної боротьби за незалежність України; формування національної свідомості та християнської моралі.

Польська поліція, побоюючись проявів українського націоналізму, постійно перевіряла діяльність товариств «Плай», «Чорногора» та інших, чим значно перешкоджала їх праці. Але нищівного удару усім туристичним товариствам, зарівно українським, як і польським, нанесла радянська влада. У 1939 році всі вони були розпущені.

У сучасному суспільстві туризм стає суттєвим показником всесвітньої культурно-історичної спадщини, яка залишатиметься важливим економічним важелем доти, доки людство буде усвідомлювати нематеріальну цінність туризму [3, с. 11].

Туризм в Україні активно розвивається за роки незалежності. Роль освітян в організації туристичних мандрівок зростає у 1990–2000-х роках, зумовлена розвитком концепції просвітницького (у широкому розумінні) значення сталого туризму [8, с. 10]. Виходить чимало публікацій, де автори намагаються застосувати педагогічні підходи в туризмі. Обґрунтовується педагогіка туризму [7].

Готовність майбутніх учителів до професійно-туристичної діяльності у навчально-виховному процесі визначається як інтегральна освіта, що включає високу мотивацію до використання туристських технологій, знання теоретичних аспектів шкільного туризму, прояв відповідних емоційно-вольових якостей і реалізації комплексу педагогічних умінь: конструктивних, організаторських, комунікативних, гностичних у нових умовах діяльності [3, с. 74].

Науковцем В. Обозним було розроблено «Стандарт географічно-краєзнавчої освіти та туристської підготовки фахівця у педагогічному виші» [5]. Дослідницею Л. Дудоровою розроблена програма навчальної дисципліни «Організація краєзнавчо-туристичної діяльності», предметом якої є вивчення студентами теорії і методики організації краєзнавчо-туристичної діяльності, придбання необхідних знань, умінь та навичок для самостійної роботи в школі. Цей курс передбачає формування комплексних знань, умінь та навичок з туризму; формування професійних умінь учителя фізичної культури; формування організаційних здібностей до проведення занять з туризму тощо [3, с. 363].

З метою підготовки майбутніх педагогів до організації туристичних мандрівок розробляються практичні заняття, які мають на меті розвинути систему важливих спеціальних організаційних навичок. Зокрема щодо розроблення та керування туристичними походами, використання

картографічних документів для орієнтування, розроблення меню для харчування учасників туристських походів, облаштування бівуаку, правильного поведіння у критичних ситуаціях та вміння підтримувати сприятливий психологічний клімат у туристській групі [2, с. 248].

Висновки. Під час аналізу історичного досвіду та сучасної ролі освітян в організації туристичних мандрівок нами відмічено, що на сучасному етапі отримали поширення така проблема, як готовність педагогів до туристичного супроводу мандрівок. Компетентність з туристичного супроводу – це невід’ємна складова професійної підготовки майбутніх педагогів. Її формування – це запорука формування світоглядних цінностей учнів, знань української історії і традицій, збереження довкілля тощо.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в розробці педагогічних умов підготовки майбутніх педагогів до туристичного супроводу на основі узагальнені сучасного та історичного досвіду.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Блістів Т., Горбацьо І., Нужний О. Теорія та практика туристичних походів. Львів. 2006. 134 с.
2. Дишко О.Л. Підготовка майбутніх фахівців фізичної культури до використання засобів туризму в оздоровчо-рекреаційній діяльності. Актуальні питання гуманітарних наук. Вип. 68, том 1, 2023. с. 245–250.
3. Дудорова Л. Ю. Формування готовності майбутніх учителів до організації шкільного туризму (теоретико-методичний аспект) : монографія. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2014. 424 с.
4. Конох А. П. Професійна підготовка майбутніх фахівців із спортивно-оздоровчого туризму : монографія. Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2006. 456 с.
5. Обозний В. В. Краєзнавча підготовка менеджерів туризму в умовах педагогічного університету : монографія. К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2007. 204 с.
6. Олійник П. М. Історичні аспекти сучасних педагогічних технологій та їх місце в підготовці фахівців для сфери туризму. Наукові записки КІТЕП. К. : Укр. Центр духовної культури, 2001. Вип. 1. С. 243–264.
7. Педагогіка туризму: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / В. Федорченко, Н. Фоменко, М. Скрипник, Г. Цехмістрова. К. : Видавничий Дім «Слово», 2004. 296 с.
8. Роль та значення індустрії туризму й гостинності у розвитку території, громад, держави: монографія За заг. редакцією д. е. н., проф. М. Ю. Барна. Львів: ЛТЕУ, 2022. 264 с.
9. Стандарт географічно-краєзнавчої освіти та туристської підготовки фахівця у педагогічному вузі / Укл. В. В. Обозний. К. : Науковий світ, 2000. 61 с.
10. Федорченко В. К. Теоретичні та методичні засади підготовки фахівців для сфери туризму: Монографія. К.: Видав. Дім «Слово», 2004. 472 с.